

KUR'ÂN'IN TERCEMESİ İLE İBÂDET

Doç.Dr.H.Mehmet SOYSALDI*

GİRİŞ:

Yüce Allah, her peygamberi (emrolundukları şeyleri) insanlara açıklasın diye kendi kavminin diliyle göndermiştir.¹⁶ Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) de Arabistan'da Araplar arasında yetiştiği ve Arapça konuştuğu için, onun tebliğ ettiği Kur'ân-ı Kerim'de Arapça olarak indirilmiştir.¹⁷ Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesindeki hikmet, Arapça konuşan insanların, Allah'ın buyruklarını anlamaları ve ona göre kendilerine yön vermeleridir. Şâyet kendileri Arap olduğu halde onlara başka bir dilde, mesela İbrânice vahiyler gelseydi, insanlar bu sözlerden hiçbir şey anlayamayacakları için şaşırıp kalırlar: "*Bunun âyetleri açıklanmalı değil miydi? Arap peygambere yabancı dilde sözler mi indiriliyor?*"¹⁸ derlerdi. Bu durumda da peygamber göndermenin asıl amacı olan insanların hidâyeti gerçekleşmezdi. İşte bunun için her millete kendi diliyle peygamber gönderilip, kendi diliyle kitap indirildiği gibi, Araplar içinde yetişmiş olan Hz.Muhammed (s.a.v)'e de Arapça vahyedilmiştir.

Fakat Hz.Muhammed'in peygamberliği evrenseldir. Kur'ân-ı Kerim'in prensipleri bütün insanlar için geçerlidir. Kur'ân'ın indiriliş gayesi ise, ona inanarak iman edip, gösterdiği doğru yolu takip etmek isteyenlere dünya ve ahiret saadetini temin etmektir. Kişinin dünya ve ahiret saadetine erebilmesi, içerisinde insanlık için bütün saadet ilkelerini içeren Kur'ân-ı Kerim'in hikmet dolu prensiplerini uygulaması ve onun gösterdiği yola yönelmesiyle gerçekleşebilir. Pek açıktır ki, bu hikmetli prensiplerin ruhuna uygun olarak davranabilmek de, Kur'ân'ın derinlemesine düşünülmesi ve anlaşılmasıyla mümkündür. Zira Kur'ân'ı anlamaya çalışmak ve üzerinde düşünmek Yüce Allah tarafından istenen bir husustur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹⁶ İbrahim, 14/4.

¹⁷ Bkz., Yusuf, 12/2; Zuhuruf, 43/3.

¹⁸ Fussilet, 41/44.

...كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
"Allah size âyetleri, düşünesiniz diye böylece açıklar."¹⁹

Yüce Allah, bazı âyetlerde de; اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرْقَانَ اَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ اَقْفَالَهَا
"Onlar Kur`ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler(inin) üzerinde kilitleri mi var?"<sup>20</sup> buyurarak, Kur`ân'ı düşünmeyenleri yermektedir. Yüce Allah Sâd sûresinde Kur`ân'ı indiriş gayesini şu şekilde bizlere açıklamaktadır:

كِتَابٍ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مَبَارَكًا لِيَذَّبُوا عَمَّا بُدِعُوا وَيَتَذَكَّرُوا اُولَآءِ الْاَكْبَابِ

"(Ey Muhammed!) Sana bu mübârek Kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."²¹

Bütün bu zikretmiş olduğumuz âyetlerden de anlaşıldığı gibi Yüce Allah Kur`ân'ı düşünerek okumamızı, anlamamızı ve ondan öğüt alarak hayatımızı ona göre düzenlememizi istemektedir.

O halde dilleri başka olan ve Arapça'yı anlamayan Müslümanların da bu hidâyet kaynağından istifade edebilmeleri için Kur`ân'ı kendi dillerinde okumaları gerekir. Asıl dili Arapça olmayan Müslümanların Kur`ân'ı anlamadan tekrar etmeleri yerine onun, kendi dillerindeki doğru anlamını düşünme düşüne okumaları çok daha iyidir. Zaten Kur`ân okumadaki asıl gaye, Kur`ân'ın kelimelerini manalarını düşünmeden, anlamadan tekrar etmek değil, onun manasını anlamak ve okunan Kur`ân'a göre hareket etmektir. Kısacası kişinin, Kur`ân'ın ruhunu düşünüp anlaması, onun istediği biçimde örnek bir insan olmaya çalışması gerekir. Sahabîler, Hz.Peygamber'den duydukları âyetlerin manasını anlamadan başka âyetlere geçmezlerdi. Abdullah İbn Mes`ud: "Biz on âyet öğrendiğimiz zaman onların anlamlarını ve nasıl uygulanacağını bilmeden başka âyetlere geçmezdik" demiştir.<sup>22</sup> Hiç anlamadan Kur`ân'ı birkaç günde hatmetme yerine, anlayarak günde yarım veya bir sayfa okumak daha iyidir.

Kur`ân'ı düşünerek, manasını anlayarak okuyup, hayatımızda uygulamamız gerektiğini bu şekilde ifade ettikten sonra, son günlerde kamuoyunda "Türkçe İbâdet" ve özellikle Kur`ân-ı Kerim'in namazda Türkçe

¹⁹ Nur. 24/61.

²⁰ Muhammed, 47/24.

²¹ Sâd. 38/29.

²² et-Taberî, Muhammed b.Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an, Mısır, 1954, I. 35-36; İbn Teymiye, Mecmû'u'l-Fetâvâ, İkinci baskı, 1399h., XIII, 365; Suyûtî, el-İtkân fi Ulûli'l-Kur'an, Mısır, 1978, II, 226; ez-Zehabi, Muhammed Hüseyin, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, Mısır, 1976, I, 50.

tercemesinin okunmasına dair yapılan tartışmalar üzerine bu konuyu Kur'an ışığında değerlendirme ihtiyacı duyduk.

Bilindiği gibi, Namazda Kur'an okumak farzdır. Çünkü Yüce Allah bu hususta: *اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ*

وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

"O Kitaptan sana vahyedilene oku ve namazı kıl. Çünkü namaz kötü ve iğrenç şeylerden men eder. Elbette Allah'ı anmak en büyük (ibâdet) tir. Allah ne yaptığınızı bilir"²³ buyurmaktadır.

Bu âyetten namazda Kur'an okunması gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Kıraatsız namaz yoktur."²⁴ Bu itibarla namazda kıraat yani Kur'an okumak, Kitap ve sünnet ile sâbit bir farzdır. Yine Allah, başka bir âyette; *فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ* "Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadarını okuyun, namazı kılın"²⁵ buyurmaktadır. Fakat âyette, kolay gelenin mahiyeti hakkında bir bilgi verilmemiştir. Hz. Peygamber bu âyetteki "Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadarını okuyun" şeklindeki mutlak ifadeyi, "Fatihâ suresini okumayanın namazı yoktur"²⁶ hadis-i şerifiyle takyit edip açıklamıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre Fatihâyı namazda okumak farzdır. Hanefîlere göre ise Fatihâyı okumak vaciptir. Namazda kıraatın farz olan miktarı, Ebû Hanîfe'ye göre, her rekatta kısa da olsa bir âyettir. Böyle bir âyet okununca bu farz yerine getirilmiş olur. Fakat İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre bu miktar kısa üç âyet veya böyle üç âyet miktarı olan uzun bir âyettir.²⁷

Kur'an'ın Türkçe Tercemesi İle İbâdet Etmek:

Yukarıda belirttiğimiz gibi namazda Kur'an okumak farzdır. Asıl Kur'an da lafziyla ve anlamıyla orijinal Kur'an'dır. İslam âlimleri, Arapça dışında bir dil ile Kur'an'ı okumanın namaz için yeterli olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.²⁸ Bilindiği gibi Kur'an, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed (s.a.v) e Cebrâil aracılığı ile indirdiği manaya delâlet eden lafızların ismidir.

²³ Ankebût, 29/45.

²⁴ Müslim, Salat, 42; Ebû Dâvud, Salat, 132, 167.

²⁵ Müzzemmil, 73/20.

²⁶ Tirmizî, Salat, 183; Darimî, Salat, 36.

²⁷ İbnü'l-Hü'nâm, Kemalüddin, Muhammed b. Abdilvahid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Beyrut, 1977, I, 331, 332; el-Kâsânî, Alâu'd-Din Ebî Bekir b. Mes'ud, *Bedâyi'u's-Sanâyi'*, Beyrut, 1986, I, 160; ez-Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletihü*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1989, I, 646; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İst, 1991, s.242.

²⁸ ez-Zuhaylî, a.g.e., I, 655.

Sadece mana olarak değil, Rasulullah`ın kalbine lafızıyla indirilmiştir. Nitekim Allah, *قَالَ يٰٓرُوحُ الْاٰمِيْنُ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ* “*Cebrâil bu Kur`ân`ı senin kalbine uyarıcılardan olman için açık bir Arapça ile indirdi*”<sup>29</sup> buyurmaktadır. Bu itibarla bu lafızlardan anlaşılan ve başka lafızlarla ifade edilen mana Kur`ân değildir. Çünkü indirildiği lafzın dışında, hatta Arapça bile olsa, başka sözlerle ifade edilen mana Yüce Allah`ın kelamı değil, mütercimim ondan anladığı yorumdur. Bu sebeple, tercemeye Kur`ân denilmeyeceği ve tercemenin Kur`ân hükmünde olmadığı konusunda İslam âlimleri görüş birliği içindedirler.

Terceme, bir sözün anlamını başka bir dilde dengi bir sözle aynen ifade etmek demektir.³⁰ Oysa her dilin, başka dillerde bulunmayan kendisine özgü ifade, üslup ve anlatım özellikleri vardır. Bu yüzden, edebî ve hissî yönü bulunmayan bazı kuru ifadeler dışında hiçbir terceme aslının yerini tutamaz ve hiçbir tercemede, her bakımdan aslına tam bir uygunluk sağlanamaz.³¹ O halde Kur`ân-ı Kerim gibi, ilâhî belagat ve i`caza haiz bir kitabın aslı ile tercemesi arasındaki fark, yaratan ile yaratılan arasındaki fark kadar büyüktür. Çünkü biri yaratan Yüce Allah`ın kelamı; diğeri ise yaratılan kulun âciz beyanı. Hiç böylesi bir tercemenin, Allah kelamının yerine konulması ve aynı hükümde tutulması mümkün olur mu?

Diğer taraftan Kur`ân`ın en önemli özelliklerinden biri de i`cazıdır. Kur`ân, bir benzerinin ortaya konulması konusunda bütün insanlığa meydan okumuştur. Bu i`cazın sadece anlamda olduğu söylenemez. Aksine, “*Omın Allah katından indirildiğinde şüpheniz varsa, haydi bir benzerini ortaya koyun*”³² anlamındaki tehdî (meydan okuma) âyetlerinden bu özelliğin daha çok lafızla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bir benzerini ortaya koymak için, insanlar ve cinler bir araya toplanıp birbirlerine destek olsalar bile bunu başaramayacaklarını ifade eden âyet-i kerimeden³³ de, Kur`ân`ın bir benzerinin yapılamayacağı ve bu itibarla tercemesinin kelimullah sayılamayacağı, o hükümde tutulamayacağı ve dolayısıyla namazda tercemesinin okunamayacağı açıkça anlaşılmaktadır.

²⁹ Şuarâ, 26/193-195.

³⁰ Asım Efendi, **Kamus**, TRCM Madd; ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirün**, Kahire, 1961, I, 23; Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usulü**, Ankara, 1985, s. 215.

³¹ Bilmen, Ömer Nasuhî, **Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin**, İst, 1973, I, 103.

³² Bakara, 2/23-24; Ayrıca bkz., Yunus, 10/37-38; Hud, 11/13; İsrâ, 17/88; Tur, 52/33-34.

³³ İsrâ, 17/88.

Dört mezhep imamından biri olan İmam-ı Azam Ebû Hanife (ö.150/767), şartsız olarak terceme ile namaz kılınabileceğini söylerken, İmam Ebû Yusuf (ö.182/789) ve İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö.189/805) bunu orijinal Kur`ân metnini okuyamama şartına bağlamıştır.

Bu husustaki Hanefî mezhebinin inamlarının görüşlerini es-Serahsî'nin "Mebûsût" adlı kitabından aynen nakletmek istiyoruz:

"Namazda Farsça okumak Ebû Hanife`ye göre câizdir. Ebû Hanife, bu görüşüne, İranlıların dilleri Arapça`ya alışana kadar Selman-ı Fârisî'nin, kendileri için yazdığı Fatiha tercemesini okuyarak namaz kıldığını delil getirmiştir. Ayrıca ona göre Kur`ân`ın i`câz yönü, söz kalıplarında değil, anlamındadır."³⁴

İmam Ebû Hanife`ye göre, asıl Allah kelamı olan Kur`ân, Allah`ın zatından ayrılmaz sıfatı olan nefsî kelam (İlâhî düşünceler)dir. Bunlar, söz kalıplarına dökülmemiş soyut manalardan ibârettir. İşte soyut ilâhî kelam anlamındaki Kur`ân, yaratılmamıştır; Allah`ın zatından ayrılmaz bir sıfattır. Bu anlamdaki kelama Arapça ibareler delâlet edeceği gibi Farsça ve diğer dillerdeki tercemeler de delâlet eder. Bundan dolayı tercemelere de Kur`ân denilebilir. Zira "Eğer biz onu, yabancı (dilde) bir Kur`ân yapsaydık derlerdi ki: Ayetleri anlayacağımız bir dille açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı söz mü (geliyor)?"<sup>35</sup> âyeti de Kur`ân`ın, yabancı bir dilde indirilse de yine Kur`ân olacağını belirtmektedir.³⁶

Ebû Yusuf ve İmam-ı Muhammed`e göre, eğer kişi Arapça okuyabiliyorsa câiz değildir, Arapça okuyamıyorsa câizdir. Çünkü Kur`ân mucizdir. İ`cazı ise, lafız ve anlam bütünlüğündedir. Yapabilen için, bunların ikisini de yapmak (Kur`ân`ı Arapça okumak) gereklidir. Ama Arapça metni okuyamayan, yapabildiğini yapar (tercemeyi okur). Nasıl ki rüku` ve secdeyi yapmayan âciz olan kimse de, bunları îmâ (başını eğerek veya göz işaretiyle) yaptığı gibi.³⁷

Nuh b.Meryem, Ebû Hanife`nin özürsüz olarak namazda Kur`ân tercemesinin okunacağına dair fetvasından geri döndüğünü rivâyet etmiştir. Kadî İmam Ebû Zeyd ve muhakkik âlimler de bunu tercih etmişlerdir. Ancak herhangi bir meşru` özür (Arapça bilmemek veya dilin dönmemesi) sebebiyle namazda Farsça tercemenin okunmasının câiz olabileceğini söylemiş-

³⁴ es-Serahsî, Şemsü`d-Din, el-Mebûsût, Beyrut, trs, I, 37.

³⁵ Fussilet, 41/44.

³⁶ el-Kâsânî, Bedâyi`u's-Sanâyi', I, 112-113; Ateş Süleyman, "Sorular ve Cevapları", Kur`an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, Aralık 97, sayı:2, İst, s.29.

³⁷ es-Serahsî, el-Mebûsût, I, 37.

lerdir ve fetva sonunda bu şekilde verilmiştir.³⁸ Yukarıda da belirttiğimiz gibi İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler.

İmam-ı Şafii'ye göre, hangi halde olursa olsun, yani kişi Arapça okuyabilsin veya okuyamasın namazı terceme ile kılmak câiz değildir. Arapça hiç bilmeyen ümmî biri, hiç Kur'ân okumadan namaz kılar. Çünkü Farsça okunan, Kur'ân değildir. Yüce Allah, *إِنَّا جَعَلْنَا قُرْآنًا عَرَبِيًّا* "biz Kur'ân'ı Arap-

ça kıldık"³⁹ *وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَبِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ الْعَجَبِيَّةُ وَعَرَبِيَّةٌ* "Şayet Kur'ân'ı yabancı bir dilde indirseydik Arap peygambere yabancı dilde sözler mi indiriliyor? derlerdi."⁴⁰ buyurmaktadır. Dolayısıyla namaz Farsça okunarak eda edilemez. Farsça insanların kelimedir, eğer Arapça orijinali dışında Kur'ân okunursa namaz bozulur, demektir."⁴¹

Abdullah b.Ebî Evfâ'nın rivâyet ettiğine göre, bir adam Hz. Peygambere gelerek, ezberinde hiç Kur'ân âyeti olmadığını, namazda Kur'ân yerine geçecek bir şey öğretmesini rica eder. Allah'ın Resulü de ona: "Sübhânallahi ve'l-hamdülillahi velâ ilâhe illallahu vallâhu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ biilâhi'l-aliyyi'l-azîm" diyerek namaz kılmasını söyler. Adam, Ey Rasulallah! bunu Allah için söyleyeceğim, kendim için söyleyebileceğim bir şey yok mu der. Rasulallah da: "Allahümme irhamnî ve afinî ve'hdinî ve'rzuknî" diye dua etmesini söyler."⁴²

³⁸ el-Ensârî, Muhammed b.Nizamuddin, *Fevâtihu'r-Rahamût bi Şerhi Müselle-mi's-Sübût*, Mısır, 1324, II, 8; el-Leknevî, Muhammed Abdulhalim el-Ensârî, *Kameru'l-Akmar ala Nuri'l-Envâr*, s.14.

³⁹ Zuhurf, 43/3.

⁴⁰ Fussilet, 41/44.

⁴¹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, I, 37.

⁴² Nesâî, *İftitah*, 32; Tirmizî, *Mevâkît*, 110; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 353.356.

SONUÇ:

Buraya kadar konuyu Kur'ân ışığında incelemeye gayret ettik ve konumuza açıklık getirmesi bakımından da bu konu ile ilgili olarak İslam âlimlerinin çeşitli görüşlerine yer verdik. Biz, namazda Kur'ân'ın orijinal metni ile okunmasının gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda gerek Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı okumayı bilmeyen şahsa söylediği sözleri ve gerekse İmam-ı Âzam Ebû Hanife'nin vermiş olduğu fetva belli bir zamanda ve belli şartlarda verilmiş olan fetvalardır. Bu fetvanın verildiği zamanda müslümanların çoğunluğu ümmî idi. Kur'ân'ı Arapça aslından okumada zorluk çekiyorlardı. Bundan dolayı böyle bir fetva verilmiştir. Günümüzde ise insanların okuma yazma oranı çok yüksektir. Bugün müslümanlar Kur'ân'ı aslından öğrenmekte ve namazlarını Kur'ân'ın orijinal metnini okuyarak kılabilirler. Bu hususta hiçbir zorluk ta bulunmamaktadır. Dolayısıyla yıllar önce belirli şartlarda verilmiş fetvaları bugüne taşıyarak, namazda Kur'ân'ın tercemesinin okunması gerektiğini ileri sürmek uygun ve doğru bir görüş değildir.

Ancak bu husustaki Hz. Peygamber'in verdiği ruhsata göre diyebiliriz ki, yeni müslüman olmuş veya asıl dili Arapça olmayanlar, Kur'ân'ın asıl metnini öğreninceye kadar tespihle namaz kılabilirler.

Kur'ân'ı anlayarak okumaya gelince: Zaten bu, Yüce Allah'ın ısrarla vurguladığı bir husustur. Bazı Müslümanlar, her ne kadar ana dilleri Arapça olmasa bile Kur'ân'ı kendi dillerinde yapılmış terceme ve tefsirlerinden okuyarak, Allah'ın kelimasını anlamaya gayret etmelidirler. Zaten Kur'ân'ın manasını anlamadan ibret almak ve ondaki yüce ilkeleri hayatımıza tatbik etmemiz mümkün değildir.

KAYNAKLAR:

- Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yay, İst, 1981.
- Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, Okyanus, Matba`a-i Bahriye, İst, 1305.
- Ateş, Süleyman, *Kur`ân-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst, trs.
  - "Sorular ve Cevapları", *Kur`ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, İst, Aralık 97, sayı:2.
- Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin*, İst, 1973.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1985.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İst, 1991.
- Ebû Dâvud, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Mısır, 1951.
- el-Ensârî, Muhammed b.Nizamuddin, *Fevâtihu'r-Rahamût bi Şerhi Müsellemi's-Sübût*, Mısır, 1324.
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin, Muhammed b.Abdilvahid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Beyrut, 1977.
- İbn Teymiye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, İkinci baskı, 1399h.
- el-Kâsânî, Alâu'd-Din Ebî Bekir b.Mes`ud, *Bedâyi'u's-Sanâyi'*, Beyrut, 1986.
- el-Leknevî, Muhammed Abdulhâlim el-Ensârî, *Kameru'l-Akmar ala Nuri'l-Envâr*,
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b.el-Haccac el-Kuşeyrî, (ö.261/874), *es-Sahih*, Tah: M.Fuad Abdulbakî, İst, 1981.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b.Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Çağrı Yay, İst, 1981.
- es-Serahsî, Şemsü'd-Din, *el-Mebsût*, Beyrut, trs.
- es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûli'l-Kur`ân*, Mısır, 1978.
- et-Taberî, Muhammed b.Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur`ân*, Mısır, 1954.
- et-Tirmizî, Ebû İshak Muhammed b.İsa es-Sevrî, (ö.279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, Mısır, 1965.
- ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, Mısır, 1976.
- ez-Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletihü*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1989.